

Dubrovnik, on començà el turisme a Iugoslàvia, recorda les ciutats italianes.

Iugoslàvia i Turquia: el paisatge i la gent

"Un formidable esdeveniment agonitzava: era el final d'un diumenge"
Jean-Paul Sartre, *La Nàusea*.

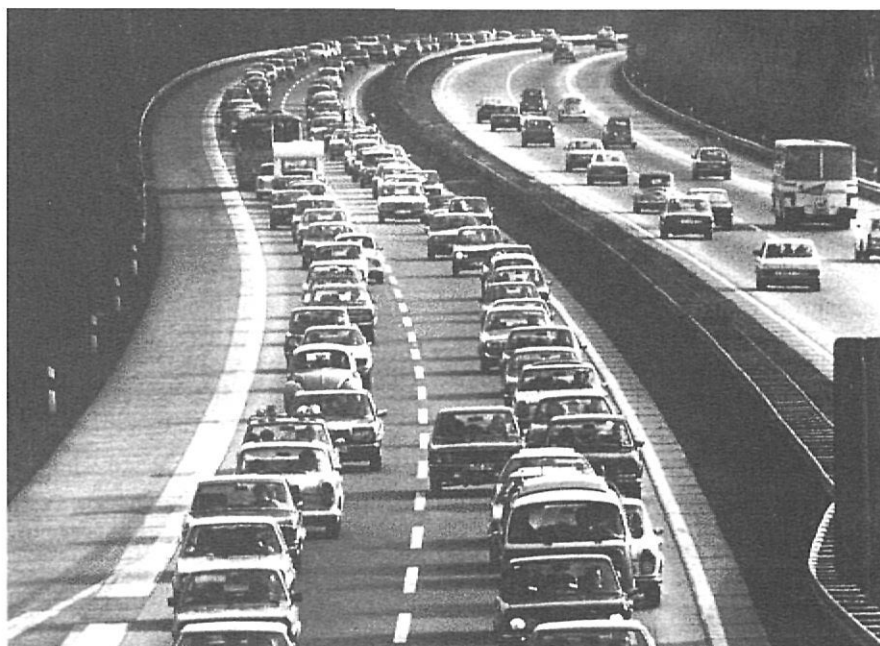
**AGUSTÍ CASANOVA
i MASFERRER**

A l'estiu, el *week-end* s'estira i dura un mes. Europa, particularment l'Europa occidental, rendeix culte a la civilització de l'automòbil. Europa és una gran teranyina d'autopistes i carreteres que s'abarroten de cotxes i autocars sense por dels accidents mortals ni dels inevitables embotellaments crònics a l'entrada de les ciutats de moda. Pel juliol comença l'èxode, la fugida massiva de les metròpolis, però aquest neonomadisme adquireix la seva esplendor en arribar el mes d'agost. Els viatgers abandonen provisionalment el còmode sedentarisme de la vida

urbana i tot el continent es transforma en un formigueig frenètic.

Jo els he vist, aquests vianants de l'asfalt, i jo també era un d'ells. Les rodes del cotxe lliscaven ràpidament cercant la geografia triada. Nerviosos per ser els primers davant la temença de no ser-hi a temps, de no trobar allotjament, que el paisatge acaronat amb tanta il·lusió es modifiqui i no sigui el que hom ha imaginat...; moltes són les fantasies que porta a dins del cap el viatger. Per a uns, el viatge significa un trasllat en l'espai per aconseguir un lloc adient on passar les vacances. Són els nòmades que no posseeixen una segona residència, però que tan aviat com els sigui possible es construiran el xalet; aquests buscadors de sol i platja anhelan un càmping on instal·lar la caravana o la seva ampla tenda de campanya do-

tada de tot confort: neveres, cuines elèctriques, dutxa i, si s'escau, un espaiós rebedor. Les seves edats oscil·len entre els trenta i els cinquanta anys i, generalment, són famílies. Malgrat que hagin fet un llarg recorregut per canviar l'horitzó quotidià, no per això alteren els seus hàbits, el seu tarannà vital, exceptuant el fet que han substituït el treball per l'oci, per temps vacacional, però continuen menjant el de sempre, s'aixequen a la mateixa hora, i no fan absolutament res per conèixer el país que els acull, etnocèntricament convençuts que allò que no pertany a la seva nacionalitat, i que ara està al seu abast, és del tot menyspreable. Per aquest motiu quan surten d'Alemanya, Anglaterra, Àustria, Bèlgica, s'enduen els seus propis queviures. Lluny del seu país se senten indefensos i s'han de protegir en càmpings internacionals. Apantallen aquest sentit d'impotència, d'aïllament claustrofòbic, amb una desmesurada supèrbia que els fa menysprear tot el que ignoren. Els iugoslaus, coneixedors de la psicologia d'aquest turisme, han construït càmpings d'enormes proporcions per rebre'ls. L'arran de la costa dàlmata n'hi ha uns quants que semblen literalment camps de refugiats palestins, amb pistes de tennis, supermercats, piscines, restaurants i sales de festes on organitzen sarau cada nit amb la intenció de distreure'ls i alhora per evitar que els marcs i els dòlars surtin fora del recinte.

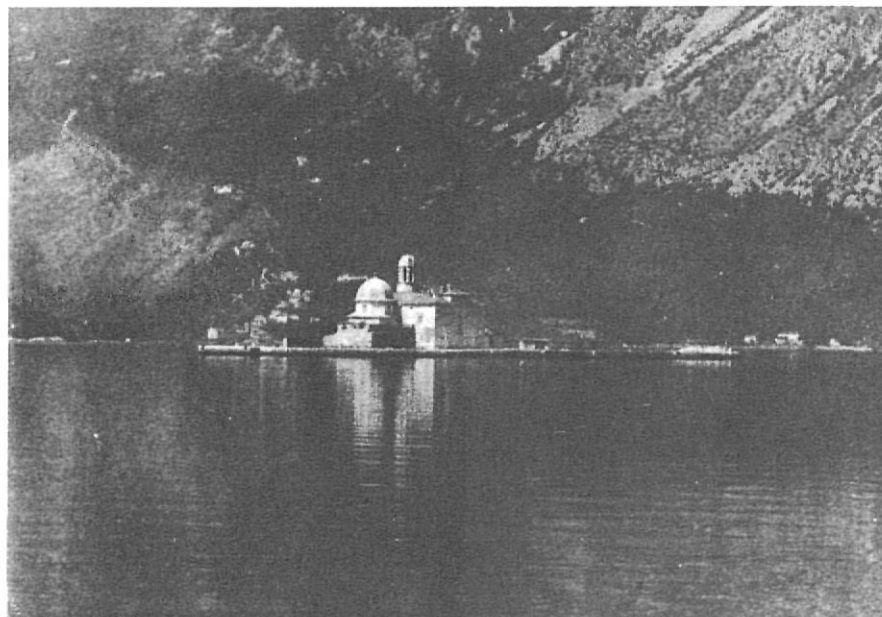
L'estiu és una gran teranyina d'autopistes on s'amunteguen els cotxes desafiant els accidents.

Pel camí cap a Turquia trobarem uns altres viatgers, i també les rodes dels seus cotxes lliscaven ràpidament sobre l'asfalt. Aquests, normalment d'edats més joves, no converteixen el viatge en l'avinentsa per a una segona residència fixa. Aventurers d'esperit, la seva ruta no està pas dissenyada mil·limètricament, i doncs es veuen sovint en la necessitat d'improvisar. Atents, observadors, amb la porositat de les esponges que volen quedar xopes de sensacions noves, d'imatges inèdites. Sempre a l'aguait. No volen ser

aclaparats per les aglomeracions humanes i desconfien dels llocs més mitificats pel turisme internacional, amb la idea que les coses s'han posat de tal manera per agradar, per satisfer el fotògraf caçador de postals edulcorades. S'aprofiten dels avantatges de qualsevol turista, però es neguen a acceptar la seva condició de turistes. Les vacances, sense deixar de ser lúdiques, han de ser enriquidores, i de tornada al seu lloc de procedència volen que les seves paraules parlin d'uns paisatges meravellosos, de grans troballes culturals, d'amistats recents i de costumisme exòtic. Per a ells l'itinerari és un delict.

La costa de l'Adriàtic

Iugoslàvia és actualment una de les nacions més turístiques d'Europa, i sent-ne conscient, el govern iugoslau ha encarat el país per rebre la multitudinària entrada d'estrangers, que, la gran majoria, trien la seva costa per passar-hi l'estiu. La seva situació geogràfica, al sud-est d'Europa, no massa lluny d'Alemanya, de Suïssa, de França, i confrontant amb Itàlia i Àustria, permet que sigui molt concorreguda, sobretot pels ciutadans d'aquestes nacionalitats. Per al govern el turisme significa una entrada de divises considerable, fins a l'extrem que els càmpings i hotels propietat de l'estat (no privats) no t'accepten la seva pròpia moneda —el dinar— i t'exigeixen que els paguis amb

Kotor és un dels llocs més privilegiats de la costa adriàtica.

Harmoniós conjunt arquitectònic i ecològic de Budva.

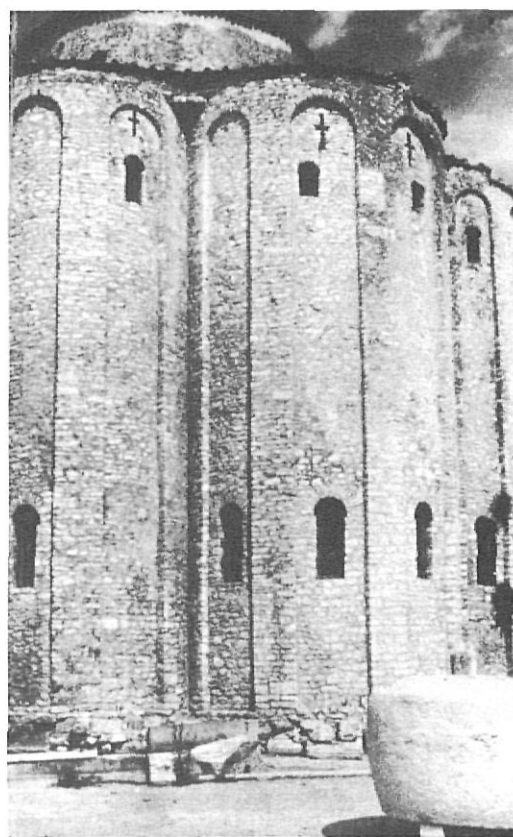
marcs o amb dòlars: "el dinar és massa feble; ens agraden les monedes fortes: marcs i, si més no, dòlars"— et repeteixen una i altra vegada.

Una allau de gent concentrada en el mes d'agost i una infraestructura turística que no pot engolir-la creen dificultats per trobar allotjament; aquest problema és greu especialment a la península d'Ístria, on es queden a estiuejar una ingent quantitat d'estrangers que o ja s'hi troben bé o bé són un xic porucs i no volen continuar avançant per la costa. En aquesta regió existeixen uns càmpings quilomètrics i les ciutats de Koper, Porec, Rovinj i Pula queden tan sobreexicides de persones, que et fan recordar inevitablement Lloret de Mar o Platja d'Aro en el temps més canicular. D'altra banda, tothom va de pressa. La veritat és que la costa de la península d'Ístria no té gaire interès paisagístic: a vegades en corbar-se la carretera et surt al pas un penya-segat del tros de Costa Brava que va de Sant Feliu de Guíxols a Tossa de Mar, però poca cosa més.

A partir de Rijeka comença l'autèntica costa dàlmata, amanyagada per un mar gens brau i que ecològicament està malalt: l'Adriàtic. Sols un dia ventós es comportà com un mar, un dia en què el vent s'entretenia aixecant làmines planes d'aigua que immediatament retorçava per allisar-les de nou, i arrissar-les després, altre cop, i aquest mateix vent estirava la superfície de l'aigua contra la costa, on s'esmicolaven les

ones, que esclataven sonores en mils de vidres brillants; però aquest fenomen únicament el vàrem veure un dia, perquè l'Adriàtic no és un mar ferotge. De Rijeka a Zadar és un pròleg escrit en gris pedra, d'escassa vegetació i mar blava, un feréstec i allargat Cap de Creus, i a partir de Zadar comença el que les guies turístiques anomenen, plenes de raó, "les millors costes d'Europa": l'ampla serralada dels Balcans es tira al mar com un nedador que adoptés tota classe de figures abans de submergir-se i que, un cop dins l'aigua, tragués el cap per respirar, això explica l'eixam d'illes que tota l'estona persegueixen el viatger que circula per la sinuosa carretera arran de mar. Illes magnífiques, arbredes de pins, verdes, de formes i dimensions ben diferents: esfèriques, planes, dibuixant signes de puntuació: punts, comes, interrogants, punts suspensius, guionets, en parèntesi; i, prop de la ciutat de Kotor, sobre dues illes, dues esglésies; tanmateix, gairebé totes les altres romanen verges de civilització i aquest és un dels seus encants.

El viatger obligatòriament ha d'entrar a visitar la ciutat de Zadar, encerclada per un anell de muralles, i passejar pels carrers antics, trepitjant marbre. Seguint sempre la costa, es troba Split, una població industrial, moderna, però d'origen remot: en el segle III aC. els grecs, meravellats per la bellesa

Zadar és una ciutat de carrers antics, encerclada per muralles.

Split, una població moderna i industrial, però de remots orígens grecs, i el circ romà de Pula, a la dreta.

d'aquest indret, la hi fundaren. De totes maneres, si el viatger va curt de temps, li recomanaria que no dediqués massa hores per conèixer Split, perquè a uns 200 quilòmetres de distància, vorejant —com ja he dit— una costa rocosa, l'espera la millor arquitectura antiga de tot Iugoslàvia: la ciutat de Dubrovnik. Dubrovnik és una ciutat italiana —penso en Siena o Florència— fora del seu marc històric. Una muralla imponent rodeja els palaus, les esglésies, les cases i els carrers.

Molts carrers estrets s'enfilen per la vessant dels turons fins arribar a l'alta muralla, molt ben conservada. Aquests carrers laberíntics surten d'un centre radial, una grossa i elíptica plaça, i m'imagino que, vist des d'un avió, deu semblar el cos d'una aranya, amb les seves finíssimes potes esteses sobre la seva teranyina. Va ser en aquesta ciutat on va començar el turisme, i és la més visitada pels estrangers. Això explica la següent anècdota sobre els *preus cars dels productes d'aques-*

ta població: diuen els habitants de Sarajevo que quan un ciutadà de Dubrovnik et dóna el bon dia, ja li deus 50 dinars.

Kotor és l'última gran sorpresa de l'Adriàtic iugoslau. Kotor s'abalcona sobre una badia esplendorosa, i el viatger que mai ha contemplat un espectacle natural tan bonic queda fortament impressionat. Kotor és també una ciutat emmurallada, i els murs pugen per la muntanya, fonent-se amb ella, *talment com si volguessin impedir que la serralada dels Balcans penetri en la badia.* Mar i muntanya descriuen un angle recte, d'una precisió geomètrica absoluta.

Psicologia iugoslava

En la bibliografia manejada pel viatger, les poques referències trobades sobre la psicociologia del iugoslau parlen que un tret definidor del tarannà d'aquest poble és el seu fatalisme. (Els llibres consultats són guies de viatge, llibres d'història). El fatalisme és un concepte filosòfic, no pas psicològic, que determina una concepció vital, un existencialisme negre, una manera d'interpretar la vida; ara bé, aquesta ideologia, indubtablement, pot incidir en el pla emocional i sentimental, en el terreny psicològic i sociològic, tenyint-los de colors foscos, d'amargor i pessimisme. El viatger, mancat d'altres elements referencials, i, també, degut a una no llarga permanència en aquest país i que no està suficientment dotat per a qualsevol altra hipòtesi de treball, opta per explicar el mal caràcter dels iugoslavs des del fatalisme.

L'ampla serralada dels Balcans desemboca en una de les "millors costes d'Europa", segons les guies turístiques.

Sap greu dir-ho, però són realment antipàtics; sempre tens la convicció que fas nosa, que ets indigne de gaudir de la seva geografia i de la seva història. Són desatents, sor-ruts. No tenen cap mot afectuós per al visitant. Són molt lents en moviment experimental de la realitat: en els restaurants triguen a servir-te, quan els preguntes coses se't tanquen en excés, no tenen cap poder resolutori pels teus problemes més elementals; en les botigues, si vacil·les ni que sigui un segon, ja s'enfaden. Aquest viatger, tement que podia cometre una injustícia provocada pel fet que un dentista iugoslau li arrancà el queixal del seny pel procediment expeditiu d'estirar brutalment sense cap concessió, cosa que em deixa baldat durant tres

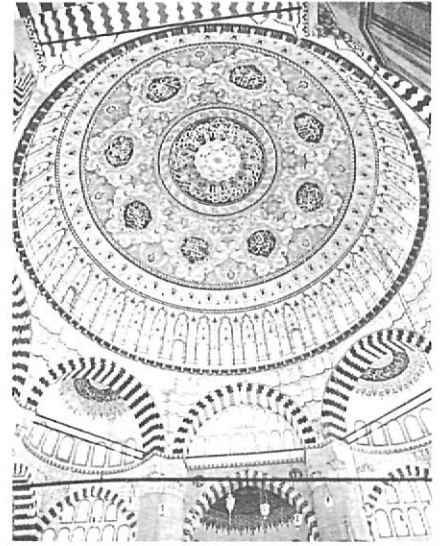
dies, ha preguntat a estranys i als mateixos interessats. Els estrangers ratifiquen l'observació, i amb aquest afegit: "seria molt fàcil barrallar-t'hi, sempre estan enfadats i de mal humor, són uns ressentits i mal educats". Un iugoslau que, per fi, va obrir-se, perquè l'interessava rebre informacions sobre Catalunya, ens donà una interpretació de tipus polític i econòmic. La seva gran frase era: "Si Tito fos viu, això no passaria..." Una de les coses que més sorprenen el viatger és la presència fotogràfica del mariscal Tito pertot arreu: fotos en els hotels, en els càmpings, en qualsevol comerç. Tito ha deixat un record indeleble a la ciutadania; però segons el nostre informador, des de la seva mort s'han accentuat greument els

desequilibris en les diferents repúbliques iugoslaves, fins i tot des del punt de vista salarial; n'hi ha unes de molt mimades, per la nova classe dirigent, i d'altres que fan frontera amb Albània i part de Bulgària, estan desprivilegiades. Segons ell, els que dominen l'aparell del partit són del tot corruptes, i els iugoslaus viuen encongits i amb molta por, i sense cap poder adquisitiu (els turistes hi tindrien part de responsabilitat, per l'encariment general): "S'ha de treballar molt i durant tot l'any, per disfrutar de dues setmanes de vacances (...) L'experiència política de Tito era molt bona: reunir el millor del socialisme i el millor del capitalisme, però el país ara pateix extraordinàriament; els militars i el funcionari són uns inepes, i aquí cada dia s'hi viu pitjor; estem ben informats del que succeeix a l'Europa occidental, però nosaltres no podem posseir cap dels seus avantatges, dels seus productes de consum".

Vull precisar al lector que aquesta confiança vaig arrancar-la a un albanès, propietari d'un restaurant de la ciutat de Pristina. Pristina és la ciutat més important de Kosovo. Aquesta regió, poblada per més d'un milió d'albanesos, és una autonomia dins la república de Sèrbia, i té la geografia més pobra de tot Iugoslàvia. En aquests moments s'estan produint forts enfrontaments entre la majoria albanesa de Kosovo, reivindicadora del dret a ser una república, i Svobodan Milosevic, líder de la minoria sèrbia i montenegrina, que demana la intervenció de l'exèrcit per esclafar les aspiracions nacionalistes de Kosovo, sempre dins el marc federal iugoslau. No és que Kosovo vulgui fusionar-se amb Albània —sols un 10% desitjaria aquesta unió—, sinó que aspira a no haver de patir el centralisme de Belgrad i solucionar, com més aviat millor, els problemes econòmics que fuetegen despietadament els seus pobladors. Ja fa anys que s'arrossega, aquest malestar social: en els anys 80 i 81 hi va haver les primeres manifestacions, encapçalades per joves universitaris i treballadors en atur, i enguany ha tornat a esclatar la crisi, crisi de desencaixament territorial i que el govern central reprimeix durament. Kosovo és subdesenvolupada i la que més creix demogràficament; els titulats universitaris (més de 35.000 joves cursen carreres, quan el nombre d'habitants de la regió de Kosovo és de

Tito ha deixat un record indeleble en els iugoslaus. En la fotografia, la figura de cera del mariscal en el museu Tussand de Londres.

La mesquita dedicada a Suleiman el Magnífic, a Istanbul, amb sis esvelts minarets, i la cúpula de la mesquita d'Edirne, poc abans d'arribar a Istanbul.

1.600.000, cosa que significa una alarmanant desproporció) no troben cap col·locació laboral on executar els seus coneixements. D'altra banda, Eslovènia i Croàcia mostren el seu desacord amb les tesis de S. Milosevic a favor d'una intervenció militar i fan costat, d'aquesta manera, a Kosovo; això indica que la tensió està generalitzada per tot Iugoslàvia, i pot generar molta violència.

Aquest entrebanc polític conjuntural, barrejat amb el fatalisme, és una combinació química explosiva, d'efectes devastadors.

Istanbul i els turcs

El viatger travessa ràpidament Bulgària i se n'enduu, junt amb la impressió d'un paisatge d'hortes i vinyes no gaire ben conreades, un record grat, intensament grat, de l'amabilitat del búlgar: una gent de tracte exquisit, agraïda amb l'estranger i servicial fins a extrems inimaginables. Sé que resto endeutat amb aquest país, però el viatge que ens ha de portar a Istanbul ha de continuar. Mentre recorria Bulgària, a uns 50 quilòmetres lluny de la capital, Sofia, inexplicablement —car fou una visió sobtada— em

vaig trobar rodejat de cotxes amb matrícula polonesa —automòbils més aviat petits— i els conductors, ben amarrats al volant, semblava com si empenyessin el cotxe perquè tirés més veloçment. Els polonesos mostraven unes cares molt rialleres, amb bigoti a l'estil de Lech Walesa, unes cares d'aquelles que saben somriure al mal temps, i, talment diria que eren els més entusiastes i els més disposats a gaudir, més que ningú, de les vacances. Molts d'aquests acompanyants simpàtics els retrobarem, després, a Istanbul.

La negligència duanera de Iugoslàvia es transforma en pur divertiment a la frontera turca. Els funcionaris turcs tenen moltes ganes de jugar i de prendre el pèl als turistes, sobretot si a dins els cotxes hi veuen noies soles. A Iugoslàvia ens feien advertiments com ara que *"els turcs són molt perillosos, aneu amb compte"*, o bé que *"Turquia és un país que fa molta pudor"*. La veritat és que aquella imatge del turc sanguinari, amb la daga a la mà, amenaçador, traïdor i immisericordiós, actualitzada arran del film *El expreso de medianoche*, no es correspon amb la sociologia del turc. Vull donar testimoni a favor d'un turc pacífic, senzill, confor-

mista, atent i hospitalari amb l'estrany, un xerraire que garla pels descosits; per tant, desmenteixo, així, aquest tòpic interessat que els països fronterers (especialment Grècia) sustenten contra els turcs i que, certament, la història dels otomans hi té una part de responsabilitat; però s'ha de ser indulgent amb el passat pretèrit dels pobles, car si no el món seria del tot invivable.

Aquests duaners turcs entremeliats amb els estrangers s'encruelien de forma intransigent contra els mateixos turcs emigrants, que portaven els cotxes carregats fins a dalt de tot. Aquests emigrants (la gran majoria treballa a Alemanya en feines infrahumanes) retornen al seu país a l'agost i hi són mal rebuts, perquè adopten aires de nous rics, de ser uns desclassats. Aquesta actitud exhibicionista d'opulència, emmarcada en un país de força misèria, adquireix un significat odiós.

La línia recta, traçada amb un regle, dibuixada en el mapa copia fidelment la carretera recta d'Edirne a Istanbul. Turquia, vull dir, és un país extraordinàriament literari, d'una gran fantasia. No saps —perds ràpidament la lògica de la consciència— si entres en un mapa, en una pel·lícula, o en un llibre

El Gran Bazar d'Istanbul, centre comercial turístic i popular.

meravellós; és com si la mateixa realitat actués d'artificiós escenari, de mirall. Per a aquest viatger no hi havia cap frontera que separés la imaginació de la realitat; l'havia somiat tant, l'havia contemplat tant en la cinematografia, que ara li exigia que s'adaptés a mi, perquè jo m'endinsava a l'interior del meu somni. Que primer és el somni i després la realitat, ho vaig sentir amb tota la força quan vaig veure Istanbul, però aquesta sensació em va acompanyar durant tota la meva estada a Turquia.

Per als turcs l'automòbil és una joguina recentment estrenada. La seva manera de conduir és completament esbojarrada: avancen els altres automòbils per la dreta, si s'escau, frenen i acceleren pel gust d'accelerar i frenar, els camions treuen un fum espès que impedeix la visibilitat, però el que més els agrada és tocar el clàxon: no paren mai de fer-lo sonar.

Istanbul és una ciutat sensorial. T'excita tota la sensibilitat. Hi ha ciutats en el món que únicament han de ser vistes. Aquest no és el cas d'Istanbul: la vista, el gust, l'oïda, l'olfacte, el tacte, s'hi senten estimulats en tot moment. Posseeix una policromia de blaus i daurats, i unes formes suaus, de les moltes

cúpules de les mesquites, que sols les llances enlairades dels seus minarets posen en l'horitzó urbà unes ratlles verticals, i la vista s'estasia quan a la vesprada gradualment van il·luminant-se; però si aquest és l'Istanbul estàtic, dins seu hi ha un dinamisme frenètic: la immensa població s'agita nerviosament, i la vista desitjaria tenir més ulls per captar tant de moviment vital. És una ciutat sonora, on molts fils acústics s'emboiquen en una troca d'una gran estridència, i un d'ells és el so constant dels clàxons dels taxistes. (El visitant intrèpid ha de sotmetre's a l'experiència d'anar en taxi per aquesta ciutat intransitable; els taxistes condueixen de forma gairebé suïcida: corren, frenen, no respecten els semàfors, no fan cas de les direccions prohibides, però no passa mai res.

Istanbul desprèn una olor. O moltes olors. Un comentarista ha dit que n'hi predomina una: l'olor que surt del basar egipci, el gran mercat de les espècies, i que queda flotant en l'atmosfera, talment una boirina perfumada. El viatger ha flairat el fum greixinós de carn cremada, l'emanació del peix fregit; ha ensumat el baf del tabac turc, el tuf de peus suats dins les mesquites, l'olor de pebre picant i el d'aromes de

perfums orientals. El sentit del gust assaboreix el líquid groc del te, unes amanides amb bitxo coent, la carn socarrimada de bè mediterrani, el peix enfilat en una vareta metàl·lica i cuinat a la brasa. I finalment, el tacte acarona la seda de les catifes, la llana dels kilims, el cotó de les camises *sile bezi*, la pell de la fruita esplèndida. Istanbul és una ciutat que també ha de ser tocada.

Per acomiadar-me, vull acabar dient que el mèrit d'Istanbul és el de saber mantenir un difícil equilibri entre una estètica sòbria i una estètica kitsch; si es descuidessin una mica, els turcs podrien convertir Istanbul en una enfarfegada mona de Pasqua. Esperem que això no passi mai.

Agustí Casanova és professor d'Institut.